

รายียง (ระยอง) : เมืองชองบนเส้นทางอารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก

RAYONG : A CITY OF CHONG ETHNIC GROUPS IN EASTERN COAST CIVILIZATION ROUTES

กำพล จำปาพันธ์ / KAMPOL CHAMPAPAN

นักศึกษาระดับปริญญาเอก ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

PH.D. DISSERTATION PROGRAM IN HISTORY, FACULTY OF HUMAN SCIENCE
CHIANGMAI UNIVERSITY

บทคัดย่อ

บทความนี้อภิปรายและตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับพัฒนาการความเป็นมาของเมืองระยอง ว่ามีพื้นฐานมาจากการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ของกับวัฒนธรรมจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสมัยอยุธยาและกรุงเทพฯ ทำให้เกิดอัตลักษณ์ท้องถิ่นของเมืองระยองที่เชื่อมต่อกันระหว่างท้องถิ่นกับส่วนกลาง

คำสำคัญ: ระยอง, กลุ่มชาติพันธุ์ของ, วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา, อารยธรรมฝั่งทะเลตะวันออก

Abstract

This article discusses and observes of the development of Rayong city. It is based on the mixture between the local culture of Chong ethnic group and the cultures came from the Chaopraya river basin from Ayutthaya to Bangkok period. This mixture creates the local identities of Rayong city connecting between local and center of Thai nation.

Keywords: Rayong, Chong Ethnic Group, Chaopraya River Basin Culture, Eastern Coast Civilization

บทนำ

“ระยอง” เป็นเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกที่มีประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ การผสมผสานกันอย่างลงตัวของวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่น กับการเข้ามาของวัฒนธรรมภายนอก โดยเฉพาะจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งในยุคราชอาณาจักรอยุธยาและกรุงเทพมหานคร วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีที่มาจากบทบาทอิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์ของ ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่มานาน ส่วนวัฒนธรรมแบบอยุธยา-กรุงเทพฯ ปรากฏในรูปแบบของร่องรอยทางโบราณสถานและศิลปวัตถุ การตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างจังหวัดกับบางปะกง (ชลบุรี) ทำให้ระยองกลายเป็นทางผ่านของวัฒนธรรมและการเดินทางของ

คนจากอยุธยาและกรุงเทพฯ

ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีแม่น้ำสายสำคัญสองสาย คือ แม่น้ำระยอง และแม่น้ำประแสร์ ทำให้แต่เดิมสามารถจำแนกเส้นทางการเข้ามาของวัฒนธรรมท้องถิ่นออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่มาจากทางด้านเมืองเพนียดของจันทบุรี และส่วนที่แพร่มาจากเมืองพระรถในชลบุรี และเมืองศรีมโหสถที่ปราจีนบุรี แต่ร่องรอยโบราณสถานและศิลปวัตถุสมัยทวารวดี ก็ไม่หลงเหลือในพื้นที่ เป็นแต่เพียงข้อสันนิษฐานจากที่มีสายน้ำติดต่อกันเท่านั้น ตกสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงปรากฏร่องรอยหลักฐานหลงเหลืออยู่ในพื้นที่

ช่วงเวลาที่ขาดหายไปเป็นเวลานาน ตลอดช่วงสมัยทวารวดี เขมรพระนคร และอยุธยา อาจหมายถึงสภาพที่ผู้คนในพื้นที่เป็นคนละกลุ่มกัน จึงไม่มีความปรารถนาที่จะรักษาขนบประเพณีและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของผู้คนเอาไว้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งอาจเป็นสภาพที่อยู่ตรงกลางของเมืองสำคัญอย่างจันทบุรีและชลบุรีเลยบดบังความสำคัญของบริเวณระยองไปก็อาจเป็นไปได้ อย่างไรก็ตามพัฒนาการของวัฒนธรรมทั้งสองสายนี้ นับว่าน่าศึกษาทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ อย่างยิ่งในที่จะขบถถึงความมาเป็นมาและร่องรอยของวัฒนธรรมทั้งสองสายแต่เพียงคร่าวๆ เพื่อเปิดไปสู่การมีงานศึกษาที่สมบูรณ์ในลำดับต่อไป

แม่น้ำระยองและแม่น้ำประแสร์ : สายน้ำสำคัญของท้องถิ่น

ชุมชนเมืองและวิถีชีวิตผู้คนในย่านระยองได้รับการหล่อเลี้ยงโดยลำน้ำสำคัญ 2 สาย คือ แม่น้ำระยอง และแม่น้ำประแสร์ ก่อเกิดเป็นแหล่งชุมชนโบราณสองแห่งที่มีพัฒนาการไล่เลี่ยกันมา คือ ชุมชนเมืองแกลง และชุมชนที่ตัวเมืองระยอง เดิมเมืองแกลงที่ลุ่มแม่น้ำประแสร์ ซึ่งตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเมือง เป็นเมืองบริวารขึ้นกับเมืองจันทบุรี และเมืองระยองเก่าที่แม่น้ำระยอง ก็เป็นชุมชนเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชลบุรี ก่อนที่จะมีการรวมทั้งสองชุมชนเข้าด้วยกัน จัดตั้งเป็นเมืองระยองดังปัจจุบัน (ศิลปากร, 2511: 71-

72)

“แม่น้ำระยอง” มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาทองและเขาพนมศาสตร์ ไหลลงใต้ทางทิศใต้สู่เขตจังหวัดระยอง ผ่านอำเภอปลวกแดง อำเภอบ้านค่าย ไปลงทะเลที่อ่าวไทย บริเวณแหลมเจริญ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองระยอง แม่น้ำระยองมีชื่อเรียกในท้องถิ่นว่า “คลองใหญ่” มีลำน้ำสาขา 5 สาย คือ คลองระเวียง, คลองหนองมะปริง, คลองดอกกราย, คลองหนองกรับ และคลองจำพัง ไหลไปบรรจบกันที่บ้านท้ายทุ่ง ตำบลหนองบัว และตำบลหนองละลอก อำเภอบ้านค่าย ตรงบริเวณ “วังสามพญา” แล้วไหลผ่านอำเภอมืองระยองไปลงทะเล นับเป็นแม่น้ำสายสำคัญหนึ่งของภาคตะวันออก (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 47-48)

“แม่น้ำประแสร์” เดิมชื่อ “แม่น้ำแกลง” หรือ “คลองกระแส” (สภากาชาดแห่งประเทศไทย, 2500: 2-3) มีต้นน้ำเกิดจากภูเขาใหญ่ เขาอ่างฤๅไน เขาหินโรง และภูเขาอ่างกระเด็นในเขตอำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี ไหลไปทางทิศใต้สู่เขตอำเภอมืองระยอง ผ่านที่ราบตอนกลางของอำเภอแกลง ลงสู่อ่าวไทยที่บริเวณตำบลปากน้ำประแสร์ อำเภอแกลง แม่น้ำประแสร์เป็นลำน้ำที่มีขนาดกว้างใหญ่ สามารถใช้เดินเรือใหญ่ได้ เช่น เรือกลไฟ, เรือใบ, ลำแพ เป็นต้น อีกทั้งยังมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เพราะเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมกับกลุ่มแม่น้ำบางปะกงและลุ่มแม่น้ำพานทองในอำเภอนนทบุรี จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณพระรถ แม่น้ำประแสร์มีลำน้ำสาขาสำคัญอยู่ 4 สาย ได้แก่ คลองดอกกราย, คลองหนองปลาไหล, คลองโพธิ์, คลองละลอก เป็นต้น (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 48-49)

ที่มาของคำว่า “ระยอง”

ทั้งที่ระยองเป็นหัวเมืองชายทะเลสำคัญของภาคตะวันออก แต่คำว่า “ระยอง” กลับไม่พบคำอธิบายอยู่ในพจนานุกรมเช่นเดียวกับชื่อบ้านนามเมืองของท้องถิ่นต่างๆ ในแถบนี้ นอกจากนี้คำอื่นๆ ที่ใช้ในเขตระยอง เป็นต้นว่า “แกลง” “ชะเมา” “เพ” “แลง” ฯลฯ ก็ล้วนแต่ไม่มีคำอธิบายความหมายอยู่ในภาษาไทยเช่นกันนั้นเป็นเพราะว่าคำเหล่านี้มีที่มาจากในภาษาของชาวของ กลุ่มชาติพันธุ์พื้นถิ่นผู้เป็นเจ้าของดินแดนแถบนี้มาแต่เดิม เมื่อไม่รู้ที่มาที่ไปแน่ชัดก็ให้เกิดข้อสันนิษฐานกันไปต่างๆ นานา แต่โดยหลักใหญ่ใจความที่นารับฟังแล้ว มีอยู่ 4 ข้อสันนิษฐานที่เชื่อถือกัน ดังนี้

(1) สันนิษฐานกันว่า “ระยอง” มาจากคำภาษาชาวของว่า “ราย่อง” ที่แปลว่า “เขตแดน” หมายถึงดินแดนที่ชาวของตั้งถิ่นฐานอยู่มาแต่เดิม ประกอบกับบริเวณย่านตำบลท่าประตู อันเป็นที่ตั้งของตัวเมืองในปัจจุบัน แต่เดิมก็เป็นท่าค้าขายของชาวของ ซึ่งตั้งรกรากอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทยและทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศไทย

กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวนี้มีความชำนาญในป่าเขา ลำเนาไพร มีวิถีชีวิตพึ่งพาธรรมชาติ และมีภาษาพูดของตนเองเรียกว่า “ภาษาป่า” มีความเชื่อว่าเป็นภาษาที่สามารถใช้พูดคุยสื่อสารกับสัตว์ป่าได้ (วิบูลย์ เข้มเฉลิม และคณะ, 2548: 69) อันแสดงให้เห็นการยกย่องคุณค่าความสำคัญของภาษาของในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ของเป็นชนพื้นเมืองที่นิยมใช้ลูกปัดสีต่างๆ และทองเหลืองเป็นเครื่องประดับ ด้วยเป็นเครือญาติชาติพันธุ์กับเขมร และสืบเชื้อสายมาจากขอม นักวิชาการท้องถิ่น เช่น สุรเชษฐ์ สุพรรณไพบูลย์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ

รำไพพรรณี ซึ่งศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ของมาเป็นเวลานาน จัดให้ชาวของอยู่ในกลุ่มตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) หรือออสโตร-เอเชียติก (Austro-Asiatic) (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 20)

คำว่า “ระยอง” “ตะพง” “เพ” “แลง” “ชะเมา” และ “แกลง” ซึ่งเป็นชื่อเมือง ตำบลและอำเภอ แต่ไม่มีคำแปลในพจนานุกรมภาษาไทย ก็น่าจะมาจากภาษาของนี้เอง “ระยอง” เป็นคำในภาษาพูดคำหนึ่งของคนของ เดิมเรียกกันว่า “ราย่อง” (เวลาอ่านต้องอ่านออกเสียงตัว “รา” ให้ยาวหน่อย และออกเสียงตัว “ย่อง” ให้สั้นที่สุดเท่าที่จะสั้นได้) ภายหลังภาษาพูดนี้เรียกเพี้ยนกันมาเรื่อยๆ จนกลายเป็น “ระยอง” ในที่สุด นอกจากนี้ยังพบอิทธิพลของภาษาพูดแบบชาวของ ปรากฏร่องรอยอยู่ในวิถีพูดของคนท้องถิ่นระยอง จันทบุรี และตราด ที่มักสลับลงท้ายด้วยคำว่า “อิ” เป็นต้น

(2) สันนิษฐานกันว่า คำว่า “ระยอง” มาจากภาษาของ แต่ไม่ได้หมายถึง “เขตแดน” หากแต่น่าจะหมายถึง “ไม้ประดู่” เพราะในบริเวณที่มีคนของ ตั้งถิ่นฐานอยู่นั้น มักอุดมไปด้วยไม้ประดู่ ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง หายาก และมีราคาแพง บริเวณสำคัญอันเป็นจุดศูนย์กลางของย่านแถบนี้ จึงมีชื่อว่า “ท่าประดู่” มาแต่เดิม และเป็นที่ตั้งของโบราณสถาน “วัดท่าประดู่” อยู่ก่อนที่จะเป็นที่ตั้งของตัวเมืองระยองในปัจจุบัน (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 21-22)

(3) มีผู้รู้ในท้องถิ่น กล่าวอ้างว่าแต่เดิมมีหญิงชราชื่อว่า “ยายยอง” เป็นผู้มาตั้งหลักฐานประกอบอาชีพทำไร่ในแถบนี้ก่อนผู้ใด จึงเรียกบริเวณแถบนี้ว่า “ไร่ยายยอง” ต่อมาภาษาพูดก็เพี้ยนไปจนกลายเป็น “ระยอง” ในที่สุด สอดคล้องกับที่ศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี นักโบราณคดีผู้ได้รับยกย่องเป็น “บิดาแห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์” ได้เคยเขียนเล่าถึงที่มาของคำว่า “ระยอง” ไว้ในหนังสือ “โบราณวัตถุสถานทั่วพระราชอาณาจักร” ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมโบราณสถานและโบราณวัตถุทั่วประเทศ เพื่อพิมพ์เผยแพร่เนื่องในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. 2500 มีข้อความตอนหนึ่งระบุถึงเมืองระยองว่า :

“เมืองนี้มีนิทานเล่ากันว่า เดิมยายยองมาตั้งทำมาหากินอยู่ก่อน จึงเรียกเมืองระยอง ตักดินาหารหัวเมืองเขียน รยอง (ไม้ประดู่สร้อย)”

(อ้างใน ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 22)

(4) สันนิษฐานว่า “ระยอง” มาจาก “ระนอง” เพี้ยนเป็น “ระนอง” ก่อนที่จะมาเป็น “ระยอง” เพราะเป็นแหล่งพบทรัพยากรแร่ธรรมชาติเป็นอันมาก ข้อสันนิษฐานนี้ดูเป็นข้อสันนิษฐานที่อิงกับการเป็นเมืองอุตสาหกรรมถลุงแร่ ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่สามารถสืบย้อนไปได้ไกลได้ถึงต้นรัตนโกสินทร์ ร่นไปถึงอยุธยาเป็นไปไม่ได้ แต่ก็ยังเป็นข้อสันนิษฐานที่มีผู้เชื่อถือ เพราะสอดคล้องกับสภาพปัจจุบันที่ระยองเป็นเมืองอุตสาหกรรมแร่และอื่นๆ (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 21)

จากข้อสันนิษฐานทั้ง 4 ข้างต้น จะเห็นได้ว่าข้อสันนิษฐาน 1 - 2 เป็นข้อสันนิษฐานที่อิงกับภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ของ จึงเป็นข้อสันนิษฐานที่มีน้ำหนักความน่าเชื่อถือ ขณะที่ข้อสันนิษฐาน 3-4 อิงกับการเข้ามาของคนต่างถิ่น ไม่ว่าจะในรูปแบบ “ยายยอง” หรือคนขุดหาแร่ สะท้อนแง่มุมของคน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่อยู่ในท้องถิ่นมาแต่เดิม และอีกกลุ่มอพยพเข้ามาทำมาหากิน สองกลุ่มนี้ผสมปนเปกันภายหลัง

ส่งผลทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและให้คำอธิบายความเป็นมาของคำว่า “ระยอง” ที่ใช้เรียกท้องถิ่นเดียวกันและร่วมกัน เป็นต้น

ของ : กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกหลงลืมในประวัติศาสตร์

ชาวซองเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่อาศัยอยู่แถบภูเขาชายฝั่งทะเลตะวันออกจรดประเทศกัมพูชา ถือเป็นเครือญาติชาติพันธุ์ของเขมร คนลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า “ไทซอง” หรือ “ซอง” เพราะคำภาษาลาวไม่มีตัว ซ. นิยมใช้ตัว ช. แทน ปัจจุบันชาวซองชอบตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในเขตป่าเขา แต่เดิมนั้นคาดว่าน่าจะกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเขตพื้นที่ราบและภูเขา สิ่งที่บ่งบอกว่าซองเคยอาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลตอนล่าง ก็คือการนิยมชมชอบในลูกปัดสีต่างๆ และเครื่องประดับทองเหลืองซึ่งเป็นของที่มาจากโพ้นทะเล

กลุ่มชาติพันธุ์ของมีเอกลักษณ์ในรูปร่าง ได้แก่ มีลักษณะรูปร่างค่อนข้างเล็กกว่าคนไทย คนลาว เล็กน้อย สีมืดคล้ำกว่าคนไทย ในลักษณะดำแดง ไม่ดำสนิท เส้นผมหยิกขดติดหนังศีรษะ ศีรษะด้านบนตัดใบหน้ารูปสี่เหลี่ยม หน้าผากกว้างเกิก คางเหลี่ยม ขากรรไกรกว้าง จมูกแบนใหญ่แต่ไม่โด่ง ปากหนา ตาโปน คิ้วดก กล้ามเนื้อด้านหลังระหว่างไตสะบักถึงเอว จะมีกล้ามเนื้อที่นูนแผ่กว้างเต็มทั้งแผ่นหลัง ร่องกระดูกสันหลังลึก ทำให้กล้ามเนื้อแผ่นหลังดูยื่นออกมา มากกว่าปกติ (วิบูลย์ เข้มเฉลิม, 2548: 72)

ชาวซองมีวิถีชีวิตเรียบง่าย ดำรงชีพด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ มีภาษาพูดของตนเอง มีความรู้ทางโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ และทางยา โดยเฉพาะยาพิษหรือ “ยาสัง” เช่น ยามหาไว, ยาทะเล เป็นต้น มีความเชื่อนับถือผีเรียกว่า “ผีตาริอด” ถึงแม้จะนิยมอาศัยอยู่บริเวณป่าเขา แต่ชาวซองก็ไม่ห้ามเรื่องการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์หรือการแต่งงานกับคนต่างถิ่น เพียงแต่ต้องทำพิธีแต่งงานตามแบบวัฒนธรรมของชาวซอง ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมและเครือญาติกับกลุ่มอื่นๆ ในท้องถิ่นได้ง่าย เช่น คนลาว ไทย จีน เขมร ญวน กูย ฯลฯ

ชาวซองจะเป็นที่เกรงกลัวแก่คนชาติพันธุ์อื่น เพราะมีความสามารถทางยา จนเชื่อกันว่าสามารถปรุง “ยาสัง” ได้ ทำให้คนต่างถิ่นไม่กล้าดูถูกเหยียดหยาม ไม่ถูกหว่านว่าเป็น “คนป่า” “คนดง” เพราะอาจถูกยาสังจากคนซองถึงตายได้ แต่โดยปกติแล้วถือเป็นกลุ่มคนที่มีความโอบเอื้ออารีต่อคนต่างถิ่น

มีความเชื่อกันมานานว่า ซองเคยมีบ้านเมืองอยู่ในที่ราบ เช่นเมืองเพนียด ที่อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี แต่ถูกทำลายจนต้องหลบหนีเข้ามาอยู่ป่า ในขณะที่สภาพของเมืองเพนียด จากการสำรวจพบว่า เป็นเมืองในวัฒนธรรมแบบเขมรรุ่งเรืองสืบเนื่องมาจนถึงช่วงทวารวดีและอโยธยา มีบารายก่อดิลาแลงอยู่ตรงกลางเมือง แวดล้อมไปด้วยโบราณวัตถุที่ค้นพบ เช่น สิ่งศิลา มีจารึกที่เรียกว่า “จารึกเพนียด” อายุราวพุทธศตวรรษที่ 8-12 เป็นต้น

นายแพทย์ เอ. อาร์ และพันตรี อีริค ไฮเดนฟาเดล ผู้เขียนหนังสือร่วมกันชื่อ “ชาติวงศ์วิทยา” ผลงานการศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในดินแดนประเทศไทย กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ซองว่า เป็นกลุ่มที่สืบเชื้อสายมาจากเขมร เขมรเรียกว่า “ปอร์” แต่พวกซองเรียกตัวเองว่า “ตัมเรจ” หรือ “สำแร” ภาษาพูดเป็นภาษาตระกูลเดียวกับภาษาเขมร ชาวซองในแถบระยอง-จันทบุรี มีอาชีพทำไร่กระวาน ซึ่งเป็นสินค้าที่

มีชื่อเสียงของย่าน และทำไร่ข้าวโดยใช้วิธีเผาป่าเพื่อปลูกข้าว (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 20)

สุนทรภู่ กวีเอกรัตนโกสินทร์ ได้เดินทางมาเยี่ยมบิดาและได้พบเจอชาวซองเป็นอันมากในเมืองแกลง บางท่านเชื่อว่า บิดาของสุนทรภู่เป็นชาวซองด้วยเหมือนกัน “ประวัติสุนทรภู่” แต่งโดยพระยาปริยัติธรรมธาดา ระบุว่าสุนทรภู่เป็นชาวเมืองแกลง ตำบลบ้านอยู่ที่นี่หม้อ หรือ “บ้านเนินหม้อ” อันเป็นถิ่นฐานบ้านเดิมที่สำคัญแห่งหนึ่งของพวกซอง เนื้อความใน “นิราศเมืองแกลง” ตอนหนึ่งระบุว่า :

“ถึงหย่อมย่านบ้านกร่ำพอค่ำพลบ
ประสบพบเฝ้าพงศ์พวกวงศ์

.....
ไปบ้านพงค์ตั้งริมฝั่งคลอง
ดูหนุ่มสาวชาวบ้านรำคาญจิต
ไม่น่าคิดเข้าในกลอนอักษรสอง
ล้วนวงศ์วานวุ่นเครือเป็นเชื้อซอง
ไม่เหมือนน้องนิกาน้ำตากระเด็น”
(ศิลปากร, 2511: 66)

แต่เรื่องชาติกำเนิดของสุนทรภู่ ก็ยังมีประเด็นถกเถียงกันอยู่ว่า แท้จริงเขาเป็นชาวเมืองแกลง หรือเมืองเพชรบุรีกันแน่ การเดินทางไปหาบิดาที่เมืองแกลง และการที่บิดาไปบวชอยู่ที่เมืองแกลง มิได้หมายความว่าบิดาสุนทรภู่เป็นชาวเชื้อซองเมืองแกลงแต่อย่างใด ดังที่ศาสตราจารย์ ล้อม เพ็งแก้ว แสดงความเห็นต่างไว้ในเรื่อง “สุนทรภู่: อาลักษณ์เจ้าจักรวาล” (ล้อม เพ็งแก้ว, 2547) สำหรับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวซองนั้น สังฆราชปาลเลกัวซ์ หรือฌ็อง-บัพติสต์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) ที่เดินทางเข้ามาสยามในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้เล่าไว้ในบันทึกเรื่อง “เล่าเรื่องกรุงสยาม” ของเขาไว้ดังนี้ :

“ทางทิศเหนือของจังหวัดจันทบุรีนั้นกล่าวกันว่า มีภูเขาล้อมรอบเป็นวงกลมทีเดียว เป็นที่ตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าซอง ซึ่งรักษาเส้นทางเข้าออกตามช่องเขาทุกด้านไว้อย่างหวงแหน จะยอมให้บุคคลภายนอกผ่านเข้าไปได้ ก็แต่เฉพาะผู้ที่เคยติดต่อกับมาค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ที่คาดว่าจะไม่เป็นภัยแก่พวกเขาเท่านั้น พวกของเคารพในตัวผู้เป็นหัวหน้าเผ่ามาก หัวหน้าเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาด สั่งให้ดำเนินการตามกฎหมายและประเพณีโดยเคร่งครัด กฎหมายของเผ่าซองนี้กล่าวกันว่าเข้มงวดนัก แต่ไม่ค่อยการละเมิดเท่าใดเลย

ชนเผ่านี้ น่าจะมีพื้นเพผสมพันธุ์กันมากับพวกกะเหรี่ยง แล้วต่อมาก็ปนเปื้อนกับพวกที่หลบหนีราชการทหาร และพวกทาสที่หลบมาจากเมืองใกล้ๆ เพราะฉะนั้นจึงบรรยายบุคลิกให้ฟังได้ยากเต็มที่ ด้วยว่าเป็นชนเผ่าพันธุ์ผสมกะเหรี่ยง, สยาม และเขมรให้ยุ่งไปหมด

การแต่งกายของพวกผู้ชาย มีแต่เตี่ยวพันกายอยู่ผืนเดียวเท่านั้น ส่วนผู้หญิงสวมผ้าถุงเนื้อหยาบๆ และมีลายสลัสด่างๆ ขนบประเพณีก็คล้ายๆ กับพวกกะเหรี่ยง ซึ่งเราจะได้กล่าวถึงต่อไปข้างท้ายนี้ กล่าวกันว่า ชนเผ่านี้ใช้ยาเบื่อโรยลงในบ่อและทางน้ำรอบบริเวณ เพื่อป้องกันมิให้คนแปลกหน้าใช้ความพยายามเข้าไปติดต่อกับได้ พวกเขาชักฟันไม้ในป่าสำหรับปลูกเรือน เก็บริง ชีผึ้ง ผลกระวาน ยางไม้ ไม้กฤษณา และผลิตผลอย่างอื่น ครั้นถึงฤดูน้ำมาก ก็นำสินค้าเหล่านี้ไปขายที่

จันทบูรณ์ เพื่อหาซื้อ ตาปู ขวาน เลื่อยและพรวน เกลือ กะปิ กับ สิ่งจำเป็นอื่นๆ ไปไว้ใช้สอย” (ปาลเลกซ์, 2552: 53-54)

สมัยรัชกาลที่ 3-5 ได้มีการเรียกเก็บส่วยกระวานหรือ เร่วกระวาน อีกทั้งเมื่อมีพบว่าเขตภูเขาอันเป็นที่อยู่ของชาว ชองนั้น มีแร่พลอยเป็นอันมาก จึงทำให้มีความพยายามที่จะ เข้าไปในพื้นที่ของชาวชอง ส่งผลทำให้ชาวชองอพยพหลบหนี ไปจากพื้นที่เดิมของตน ปัจจุบันชาวชองในเขตระยองได้ถูก กลืนเป็นไทยไปมาก ยังหลงเหลือที่มีวิถีชีวิตอาศัยอยู่ตามป่า เขาในเขตจังหวัดจันทบุรีและฉะเชิงเทรา โดยเฉพาะย่านชาย ป่าเขาชุกชุม อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี และอำเภอท่า ตะเกียบ อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา บริเวณเขต ภูเขาที่เดิมมีชื่อเรียกว่า “เขามหิสสตา” ปัจจุบันเรียกว่า “เขา อ่างฤาไน” อันเป็นเขตป่าผืนใหญ่ของภาคตะวันออกและเป็น รอยต่อครอบคลุมพื้นที่หลายจังหวัด อาทิเช่น สระแก้ว, ปราจีนบุรี, ฉะเชิงเทรา, ชลบุรี, จันทบุรี และระยอง เป็นต้น

“ระยอง” จากร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรม ในเบื้องต้นก็เป็นอันสรุปได้ว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ของซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิม อาศัยอยู่ในพื้นที่และมีบทบาททางด้าน สังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่น มาผนวกรวมหรือผสมปนเปกันกับ วัฒนธรรมของอีกกลุ่มที่แพร่มาจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือ วัฒนธรรมแบบอยุธยา-กรุงเทพฯ กลุ่มแรกได้ปรากฏอิทธิพล อยู่ในวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเฉพาะทางด้านภาษา การเรียกชื่อ ชุมชนหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ภูเขา สายน้ำ จนถึงชื่อจังหวัด แต่อีกกลุ่มวัฒนธรรม ซึ่งแพร่ไปจากศูนย์กลางของกลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยา กลับน่าสนใจตรงที่ไม่ปรากฏประวัติเรื่องราว เกี่ยวข้อง ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทั้งที่ก็พอมีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

แม้ว่าย่านระยองหลงเหลือร่องรอยหลักฐานจากแหล่ง โบราณคดีเก่าไม่มากนัก มาปรากฏเรื่องราวเด่นชัดในภาพ เหตุการณ์ช่วงพระเจ้าตากสินหรือหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พ.ศ. 2310 เป็นต้นมา เป็นเหตุการณ์เรื่องราวแวดล้อมเรื่อง การกอบกู้กรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระเจ้าตากสินและพรรค พวก ทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองระยอง กลายเป็น ส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ ไม่ปรากฏเรื่องราวพัฒนาการ การเกิดชุมชนของตนเอง อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นของผู้ เขียน พบว่ายังมีร่องรอยหลักฐานอยู่ตามวัดเก่าบางแห่ง อาทิเช่น วัดโชติทิมธาราม, วัดป่าประดู่, วัดบ้านค่าย, วัดบ้าน เก่า (วัดทองธาราม), วัดเก้ง (วัดจันทอุดม), วัดลุ่มมหาชัย ชุมพล เป็นต้น

วัดโชติทิมธาราม

“วัดโชติทิมธาราม” หรือชื่อที่ชาวบ้านเรียกว่า “วัด โชติ” ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง สร้าง พ.ศ. 2007 สมัยพระนารายณ์ ตั้งอยู่บนที่ราบ มีสิ่งก่อสร้างใหม่ เช่น โบสถ์ใหม่, ศาลาใหม่, กุฏิต่างๆ ทางทิศตะวันออกของวัด มีเนินดินสูงราว 3 เมตร เป็นที่ตั้งของโบสถ์หลังเก่า หน้าโบสถ์ ซึ่งสุดเขตวัดทางด้านทิศตะวันออกมีคลองชื่อ “คลองใหญ่” (แม่น้ำระยอง) ไหลมาจากทิศเหนือผ่านตัวเมืองระยอง ออกสู่ ทะเลทางทิศใต้ (กองโบราณคดี, 2531: 300)

โบราณสถานที่ยังหลงเหลือในวัดมีแต่อุโบสถเก่า และ องค์เจดีย์หลังอุโบสถเก่า เป็นเจดีย์ย่อมุมบนฐานสิงห์ อุโบสถ มีลักษณะก่ออิฐถือปูน หลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ลักษณะ แอ่นโค้งเล็กน้อย ลดมุข 2 ชั้น หน้าบันปูนปั้นที่ปลายดอกไม้ ใบไม้ประดับตุ๊กตาเคลือบแบบจีนหรือตุ๊กตาจีน หน้าโบสถ์มี

ชานยื่นออกมา ทำด้วยไม้มุงกระเบื้อง ภายในโบสถ์มีภาพ จิตรกรรมฝาผนังเล่าเรื่องทศชาติชาดก ใช้สีสด บางตอนลบ เลือน สีที่ใช้มีสีเขียวเป็นหลัก ตัดเส้นด้วยสีดำ นอกนั้นเป็นสี ทองและสีแดง เป็นต้น (กองโบราณคดี, 2531: 300)

นับเป็นวัดที่มีภาพสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของ สถาปัตยกรรม ค่าย คู กำแพงเมือง ลักษณะการแต่งกายแบบ ไทย-จีน ภาพเล่าเรื่องจีน มีชาวจีนผูกผมเปีย แสดงถึงความ สัมพันธ์ระหว่างย่านนี้ที่มีต่อชาวจีนและการค้าระหว่างชาว สยามกับชาวจีน ภาพเหล่านี้ได้รับการบูรณะและเขียนทับบาง ตอนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (กองโบราณคดี, 2531: 300)

วัดป่าประดู่

“วัดป่าประดู่” เดิมชื่อว่า “วัดป่าเลไลยก์” อยู่ในย่านตัว เมืองระยองริมถนนสุขุมวิท ตำบลท่าประดู่ อำเภอเมือง จังหวัด ระยอง เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่า สร้างในสมัยอยุธยา สิ่ง สำคัญภายในวัดมี 3 อย่าง ได้แก่ พระพุทธรูปจำลอง, พระ นอนหรือพระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าประดู่ และพระป่าเลไลยก์ เป็นต้น วัดและชุมชนแห่งนี้มิได้ร้างไปในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงให้ข้อสันนิษฐานว่า บิดาสุนทรภู่น่าจะบวชอยู่ที่วัดนี้ ตามเนื้อเรื่องใน “นิราศเมือง แกลง” ที่ระบุว่า บิดาสุนทรภู่มาอยู่บ้านกร่ำและบวชอยู่ “วัดป่า” ของชาวบ้านแห่งนั้น (ศิลปากร, 2511: 74)

“พระพุทธรูปจำลองวัดป่าประดู่” เป็นรอย พระพุทธรูปแกะสลักจากไม้ ขนาดกว้างราว 50 เซนติเมตร ยาวราว 1.50 เมตร ชาวบ้านเล่าว่าเดิมอยู่ที่วัดเก้ง ปัจจุบันเป็น วัดร้างและเป็นที่ตั้งของโรงพยาบาลระยอง จึงได้มีการอัญเชิญ มาไว้ที่ผนังพระวิหารพระพุทธรูปนี้ น่าจะสมัยอยุธยาตอน ปลายช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศที่นิยมจำลอง พระพุทธรูปแจกจ่ายไปตามหัวเมืองต่างๆ ทว่าราชอาณาจักร แต่มีข้อพิเศษแตกต่างจากพระพุทธรูปที่อื่นๆ ถือว่าหาชมได้ ยาก เพราะมีรอยซ้อนกันอยู่ 4 รอย คงเพราะผู้จำลองตั้งใจจะ ให้เป็นรอยพระบาทของพระพุทธเจ้า 4 พระองค์ในภัทรกัปนี้ คือ พระกกุสันโธ, พระโกนาคมน์, พระกัสสปะ, พระสมณโคตม เป็นต้น (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 51)

“พระนอน” หรือ “พระพุทธรูปไสยาสน์วัดป่าประดู่” ประดิษฐานอยู่ภายในวิหาร มีขนาดใหญ่ ยาว 11.95 เมตร สูง 3.60 เมตร ประทับนอนอยู่ในท่าตะแคงซ้าย เป็นพระพุทธรูป ปูนปั้น พิจารณาพุทธลักษณะเฉพาะส่วนพระพักตร์และสังขาริ น่าจะเป็นพระพุทธรูปสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น รุ่นใกล้เคียง กับพระนอนวัดป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง เดิมอยู่ กลางแจ้ง ได้มีการสร้างวิหารครอบเมื่อ พ.ศ.2524 (ฝ่าย ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 68)

“พระป่าเลไลยก์” เป็นพระพุทธรูปปางประทับนั่งห้อย พระบาทแบบพุทธศิลป์สมัยทวารวดีที่พบทั่วไปมีตัวอย่าง เปรียบเทียบเช่น วัดป่าเลไลยก์ อำเภอเมือง จังหวัด สุพรรณบุรี, พระประธานภายในถ้ำถ้ำเขาสูง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี, พระพุทธรูปศิลาขาววัดพระปฐมเจดีย์, พระคัน ธารัฐที่วิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น พระป่าเลไลยก์วัดป่าประดู่มีความสูง 6.02 เมตร เป็น พระพุทธรูปปูนปั้นปิดทอง อายุน่าจะประมาณสมัยอยุธยาตอน ต้นเป็นอย่างน้อย เดิมประดิษฐานเป็นพระประธานภายใน อุโบสถเดิม เป็นที่มาของชื่อวัดว่า “วัดป่าเลไลยก์” ได้รับการ บูรณะครั้งใหญ่ใน พ.ศ.2511 (ฝ่ายประมวลเอกสารและ จดหมายเหตุ, 2544: 68)

วัดบ้านค่าย

“วัดบ้านค่าย” ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านค่าย อำเภอบ้านค่าย ค่ายคูเมืองโบราณ สมัยอยุธยาตอนปลาย พระเจ้าตากสิน ตัวโบราณสถานตั้งอยู่ริมฝั่งคลองเก่าเชื่อมกับคลองใหญ่ (แม่น้ำระยอง) บริเวณใกล้กับวัด ห่างไปทางทิศตะวันตกราว 3 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของคูเมืองโบราณที่ถูกตัดแปลงใช้งานเป็นค่ายทหารในสมัยรอยต่อของอยุธยาตอนปลายกับธนบุรี เป็นรูปสี่เหลี่ยมและมีคันดินเป็นแนวยาว ชาวบ้านในพื้นที่เชื่อว่าเป็นสถานที่ตั้งค่ายของพระเจ้าตากสิน แต่กรมศิลปากรระบุว่าตัวคูเมืองมีลักษณะเก่าไปกว่าสมัยพระเจ้าตากสินเป็นอันมาก (กองโบราณคดี, 2531: 307-308)

ภายในวัดบ้านค่าย มีสิ่งน่าสนใจอยู่ 2 อย่าง คือ พระพุทธรูปจำลอง และองค์เจดีย์ พระพุทธรูปจำลองตั้งอยู่ในมณฑปก่ออิฐถือปูน หลังคาเครื่องไม้ มุงกระเบื้องเคลือบเดิมเคยประดิษฐานพระพุทธรูปสำริด มีฐานบัวและลวดลายสวยงาม หน้าตักกว้าง 50 เซนติเมตร แต่ตัวพระพุทธรูปจำลองสร้างเมื่อ พ.ศ.2454 เจดีย์ก่ออิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยมบนฐานสิงห์ ย่อมุมไม้สิบสองแบบอยุธยา ตรงกลางของแต่ละมุมมีรูปครุฑยุดนาค ทำด้วยปูนปั้น องค์ระฆังมีขนาดยาว ยอดเจดีย์มีสภาพชำรุด ยังมีเจดีย์อีกองค์หนึ่งซึ่งปัจจุบันได้พังไปแล้วทางวัดได้เก็บโบราณวัตถุบางส่วนที่พบบริเวณเจดีย์ไว้ ได้แก่ กระปุกเคลือบ, ตะกรุด, พระพุทธรูปปิดทอง เมื่อคราวรื้อโบสถ์เก่าได้พบศิลาแลงเป็นรากฐานและเงินพดด้วงจำนวนมาก (กองโบราณคดี, 2531: 308)

วัดบ้านเก่า (วัดทองธาราม)

“วัดบ้านเก่า” หรือ “วัดทองธาราม” ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านเก่า อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งคลองใหญ่ทางทิศตะวันตก วัดมีสิ่งก่อสร้างสมัยอยุธยาถึงต้นรัตนโกสินทร์อยู่ 3 อย่าง ได้แก่ อุโบสถหลังเก่า, เจดีย์ฐานสิงห์, หอไตร เป็นต้น “อุโบสถหลังเก่า” ทางวัดได้ขุดพื้นที่เพื่อทำใหม่จึงได้พบว้าใช้ศิลาแลงเป็นฐาน ทั้งยังได้พบแหวนเงิน, ทอง, เงินพดด้วง, กระปุกขนาดเล็ก, ลูกปัด รวมทั้งยังได้พบใบสีมาหินแกรนิตและหินทรายแดงด้วย อุโบสถก่ออิฐถือปูน หลังคาเครื่องไม้ มุงกระเบื้องลอมุข 2 ชั้น มีข้อฟ้าใบระกาและหางหงส์ทำด้วยไม้

“เจดีย์ฐานสิงห์สี่เหลี่ยม” สร้างราว พ.ศ.2127 เมื่อครั้งยอดเจดีย์พังลงมาได้พบพระทองคำและตะลูกฟุกภายในเจดีย์ “หอไตรกลางน้ำ” เป็นเรือนไทยไม่มีฝาผนัง ตั้งกลางสระน้ำ หน้าบันจำหลักลายเทพพนม เชื่อกันว่าสร้างราว พ.ศ. 2115 (กองโบราณคดี, 2531: 312) นอกจากนี้บริเวณใกล้วัดบ้านเก่า ยังเป็นที่ตั้งของโบราณสถานร้าง เช่น วัดละหารใหญ่, วัดกระซัง เป็นต้น ซึ่งสะท้อนความสำคัญในฐานะแหล่งชุมชนเก่าของพื้นที่ได้เป็นอย่างดี

เจดีย์วัดเก้ง (วัดจันทอุดม)

เป็นเจดีย์เก่าก่ออิฐถือปูน สมัยอยุธยาตอนปลาย ไม่ปรากฏประวัติการสร้างแน่ชัด ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านพื้นที่วัดเคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนประจำจังหวัดระยอง สมัยพระศรีสมุทรโพธิ์ชัชโชคชิตสงคราม (เกตุ ยมจินดา) เป็นเจ้าเมืองระยอง ได้นำเอาหนัาใหญ่มาให้ประชาชนได้ชมครั้งแรกที่วัดนี้ (ศิลปากร, 2540: 281)

วัดลุ่มมหาชัยชุมพล

วัดนี้ชาวบ้านนิยมเรียกสั้นๆ ว่า “วัดลุ่ม” ตั้งอยู่ที่ริมถนนตากสินมหาราช อำเภอมือง จังหวัดระยอง ไม่มีประวัติว่าสร้างเมื่อใด สันนิษฐานว่าเป็นวัดมีมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างน้อยเพราะมีเรื่องตามความในพระราชพงศาวดารว่า เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสิน ยกออกจากกรุงศรีอยุธยาในสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ 2 พ.ศ.2310 ได้ผ่านมาถึงและพักพิงอยู่ในสถานที่

กล่าวกันว่าทรงผูกช้างม้าที่โคนต้นสะตือใหญ่ภายในวัด ซึ่งเป็นบริเวณวัดลุ่มกับวัดเนินติดต่อกัน ก่อนจะจะบุกไปเมืองจันทบุรี เพื่อรวบรวมไพร่พลและจัดตั้งทัพกลับมาบุกกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่า (ดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2557) จากบริเวณนี้ไปไม่ไกลก็ถึงเมืองจันทบุรี วัดลุ่มจึงเป็นสถานที่สุดท้ายในการเดินทางของพระองค์ ก่อนจะเข้าตีเมืองจันทบุรี อีกทั้งยังได้อาศัยชุมชนเมืองระยองเป็นฐานกำลังในการรวบรวมไพร่พลเพิ่มเติมภายหลังจากตีเมืองจันทบุรีได้ จึงนิยมเรียกว่า “วัดลุ่มมหาชัยชุมพล” ก่อนจะกร่อนเป็น “วัดลุ่มมหาชัยชุมพล” และ “วัดลุ่ม” เป็นต้น

เมื่อมีตำนานเรื่องเล่ามาแบบนี้ “ต้นสะตือ” ที่ว่านี้ จึงกลายเป็นต้นไม้สำคัญประจำถิ่น ได้รับการดูแลรักษาจากชาวเมืองเป็นอย่างดี มีขนาดใหญ่โตแผ่กิ่งก้านสาขาให้ความร่มรื่นเป็นบริเวณกว้าง บริเวณใกล้กันนั้น วัดยังได้สร้างศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินเอาไว้ให้ผู้คนมาสักการะ เป็นศาลรูปทรงแบบจัตุรมุข ด้านในมีพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน ในช่วงเทศกาลตรุษจีนทุกปีจะมีประชาชนเข้าไปกราบไหว้สักการะเป็นอันมาก

ในปี พ.ศ.2463 พระญาณวราราม (ต่อมาได้เป็นพระสังฆราชนามว่า กรมพระวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร) ได้ยุบรวมเอาวัดลุ่มกับวัดเนินมาเป็นวัดเดียวกัน ทำให้วัดมีพื้นที่มากขึ้น รวมทั้งหมด 35 ไร่เศษ ทางวัดได้จัดสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ ใหม่ รวมทั้งอุโบสถ เสนาสนะ หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ โรงเรียนปริยัติธรรม เนื่องจากของเก่ากลายเป็นซากปรักหักพัง บางส่วนเกินจะบูรณะ จึงเก็บไว้เป็นของเก่า (ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 61)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เมืองระยองเป็นตัวอย่างที่ดีของการศึกษาประเด็นเรื่อง การเข้ามาของวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาขึ้นในพื้นที่ท่ามกลางผู้คนต่างวัฒนธรรมซึ่งอยู่อาศัยมาแต่เดิม กลุ่มชาติพันธุ์ของเป็นกลุ่มที่รักสงบชอบอยู่ตามป่าเขา และอาจมีเรื่องราวในอดีตที่ทำให้ต้องหลบซ่อนตัวอยู่ในป่าเขา ดังนั้นเมื่อมีการเข้ามาของวัฒนธรรมต่างถิ่น พวกเขาใช้วิธีหลบเข้าไปอยู่ในป่าลึกมากขึ้น เหลือทิ้งพื้นที่ไว้ให้กับกลุ่มอื่นๆ ที่เข้ามาภายหลัง

โดยเหตุที่วัฒนธรรมของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นวัฒนธรรมแบบมูลนาย มีชนชั้นวรรณะ ย่อมไม่เหมาะและไม่เป็นที่ชื่นชอบแก่ชาวพื้นเมืองที่รักอิสระ กลุ่มชาติพันธุ์ของที่มีความเชื่อและตำนานเรื่องเล่าว่าเดิมพวกตนเคยมีบ้านเมืองอยู่ในที่ราบชายฝั่งทะเล อาจจะย้ายถิ่นฐานเข้าไปในป่าลึก เมื่อวัฒนธรรมแบบนี้แพร่เข้ามาเป็นได้ ดังที่ปรากฏในบันทึกของสังฆราชปาลเลอกัวซ์ ที่ว่ามักมีพวกหลบหนีทางการไปอยู่ตาม

ป่าเขากับพวกของตามภูเขากลับกันอยู่เนื่องๆ โดยที่แม้จะทราบดังนั้น แต่ทางการก็ติดตามไม่ได้นัก เพราะเป็นป่าเขาทุรกันดาร อีกทั้งคนของยังมีระบบป้องกันชุมชนของตนจากการรุกรานของคนภายนอกอีกด้วย

การเดินทางมายังบริเวณดังกล่าวในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ขึ้นไปยังคงเต็มไปด้วยความยากลำบาก สุนทรภู่มาเมืองแกลงตามความใน “นิราศเมืองแกลง” นั้น ออกจากกรุงเทพฯ ด้วยเรือประทุน พร้อมศิษย์อีก 2 คน กับคนชี้ยาชาวเมืองระยอง รับนำทางช่วยแจวเรืออีกคน ไปทางคลองสำโรง และคลองศิระจรเข้ (ห้วยตะเข้) ออกปากน้ำบางมังก (บางปะกง) ไปขึ้นบกที่บางปลาสร้อย (ชลบุรี) จากนั้นต้องเดินทางต่อมาจนถึงบ้านกร่ำ แขวงเมืองแกลง

“ถึงหย่อมย่านบ้านกร่ำพอคำพลบ

ประสพพบเผ่าพงศ์พวกวงศ์
ขึ้นกระฎี่ที่สถิตท่านบิดา
กลืนน้ำตาที่ไม่ฟังเผ่าพรังพราย
ศิโรราบกราบเท้าให้เปล่าจิต
รำคาญคิดอาลัยมิใคร่หาย
ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย
จึงแยกย้ายบิดราชนาฏิก
มาพบพ่อท้อใจด้วยไกลแม่
ให้ตั้งแต่เศร้าสร้อยละห้อยหา
ชนนีอยู่ศรีอยุธยา
บิดามายังวางอยู่กลางไพร
ภูเขาวางทางกันอรัญเวศ
ข้ามประเทศทุ่งท่าขลาไหล
เดินกันดารปานบ่มจะบรรลีย์
จึงมาได้เห็นหน้าบิดาตัว”

(ศิลปากร, 2511: 65)

ลูถึง พ.ศ.2451 ได้มีประกาศยุบเมืองแกลง ลงเป็นอำเภอหนึ่ง ขึ้นกับเมืองระยอง ด้วยเหตุผลเพื่อความสะดวกเนื่องจากอยู่ใกล้เมืองระยองมากกว่าชลบุรี (ศิลปากร, 2511: 72-73) นอกจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ยังน่าเชื่อว่าผู้คนแถบชายฝั่งทะเลของย่านระยอง น่าจะเคยมีการติดต่อสัมพันธ์กับฝั่งอ่าวไทย บริเวณประจวบคีรีขันธ์ จึงปรากฏมีตำนานเรื่อง “ตาม่องล่าย” คล้ายคลึงกับที่พบที่ประจวบคีรีขันธ์ แต่เป็นเรื่องยากที่จะตอบคำถามเกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์ของทั้งสอง ว่าเกิดขึ้นหรือเป็นมาอย่างไร

การปรากฏร่องรอยโบราณสถานและศิลปวัตถุเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในรูปศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาหลายแห่งในพื้นที่สะท้อนว่าวัฒนธรรมจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้หยั่งรากในพื้นที่มากพอสมควร การเปลี่ยนผ่านจากยุคสมัยจารีตมาสู่รัฐสมัยใหม่ยังกระทำการอธิบายอัตลักษณ์เชื่อมโยงความเป็นชาติ ผ่านเรื่องของสุนทรภู่และพระเจ้าตากสิน สุนทรภู่และพระเจ้าตากสินกลายเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ของระยองเชื่อมระหว่างศูนย์กลางกับความเป็นท้องถิ่นเข้าด้วยกันในที่สุด

แต่ขณะเดียวกัน การสร้างประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นโดยวิธีอธิบายเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติของไทยหรือการพยายามนำเอาเรื่องของท้องถิ่น เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชาติก็มีด้านกลับที่ทำให้เกิดการลบเลือนบทบาทของกลุ่มชนในท้องถิ่นที่ดูไม่เข้ากับชนบทความเป็นไทยอย่าง

ชาวชองไปเป็นอันมาก กลายเป็นว่าอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเกี่ยวเนื่องกับความเป็นชาติดำรงอยู่ในพื้นที่ในลักษณะเป็น “เปลือกนอก” ขณะที่ภายในเป็นอีกแบบหนึ่งควบคู่กันอยู่ ซึ่งที่จริงก็เป็นลักษณะทั่วไปของสิ่งที่เรานิยามเรียกว่า “ท้องถิ่นไทย” นั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

กองโบราณคดี. (2531). แหล่งโบราณคดีในประเทศไทย

เล่ม 1. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). การเมืองไทยสมัยพระเจ้า

กรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

ปาลเลกัวซ์, มงเซญอร์. (2552). เล่าเรื่องกรุงสยาม. แปล

โดย สันต์ ท. โกมลบุตร, นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรี

ปัญญา.

ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, คณะกรรมการ.

(2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทาง

ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา

จังหวัดระยอง. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร

และกระทรวงศึกษาธิการ.

ล้อม เพ็งแก้ว. (2547). สุนทรภู่ : อาลักษณ์เจ้าจักรวาล.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.

วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคณะ. (2548). วิถีคนป่าตะวันออกผืน

สุดท้าย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน

การวิจัย (สกว.).

ศิลปากร, กรม. (2511). ประวัติสุนทรภู่ พระนิพนธ์

ของสมเด็จพระอมรินทราบหาราช

นภาพ นีราศเมืองแกลงของสุนทรภู่ และประวัติ

เมืองแกลง. กรุงเทพฯ : วัดมกุฏกษัตริยาราม.

ศิลปากร, กรม. (2540). ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร เล่ม 3 (พ.ศ. 2535-2539). กรุงเทพฯ :

สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2500). เรื่องจังหวัดต่าง ๆ

ในประเทศไทย. พระนคร : สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

และสำนักวัฒนธรรมทางวรรณกรรม.